

The Project is funded
by the European Union

EUROEAST CULTURE

RMCB Unit

**Програма Східного партнерства «Культура»
Бюро регіонального моніторингу та інституційного розвитку
(RMCBU)**

Контракт EuropeAid № 2010/255-219

ДОДАТОК

**до АНАЛІТИЧНОГО ЗВІТУ ЩОДО СТАНУ СФЕРИ КУЛЬТУРИ
ТА КУЛЬТУРНОЇ ПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ**

**Дослідження та діагностика культурної політики країн
Східного партнерства**

Документ підготовлено Бюро регіонального моніторингу та інституційного розвитку Програми Східного партнерства «Культура»

Березень 2015 року

Цей документ підготовлений за сприяння Європейського Союзу. За його зміст несе відповідальність виключно Регіональне бюро моніторингу та інституційного розвитку Програми Східного партнерства «Культура». Він відображає думку експертів і ні в якому разі не може сприйматися як такий, що відображає погляди Європейської Комісії.

Проект RMCBU впроваджується консорціумом на чолі з [Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit](#) (GIZ) GmbH (Німеччина) у співпраці з [HYDEA S.p.A.](#) (Італія) та [RWTH Aachen University](#) (Німеччина).

Передмова

Цей документ доповнює Аналітичний звіт щодо стану сфери культури та культурної політики України, підготовлений Бюро моніторингу та інституційного розвитку Програми Східного партнерства «Культура» (RMCBU) у серпні 2012 року зі змінами, внесеними у січні 2013 року. Звіт опубліковано на веб-сайті Програми (<http://www.euroeastculture.eu/en/database-of-materials/view-ukraine-analytical-base-line-report-on-the-culture-sector-and-cultural-policy.html>).

Представлений документ відображає основні зміни, які мали місце у контексті культурної політики країни з 2012 року. За зміст цього документа несе відповідальність виключно RMCBU. Він відображає думку експертів і у жодному разі не може сприйматися як такий, що відображає погляди Європейської Комісії. Цей документ був підготовлений паном Миколою Скибою, експертом RMCBU, та пані Тетяною Білецькою, експерта RMCBU з питань розвитку інституційного потенціалу, за підтримки пана Лучіано Глоора, керівника RMCBU, та пані Оксани Музичук, менеджера RMCBU з питань моніторингу проектів.

У 2013 році RMCBU опублікувало Регіональний звіт щодо дослідження культурних політик та основних тенденцій сектора культури країн Східного партнерства та Аналітичні звіти щодо стану сфери культури та культурної політики шести країн Східного партнерства. Ці звіти призначені для широкої аудиторії, включаючи всі зацікавлені сторони, які пов'язані з галуззю культури у країнах Східного партнерства та країнах Європейського Союзу. Звіт складений за результатами *досліджень та діагностики стану політики у галузі культури у країнах Східного партнерства*, які були проведені RMCBU в Азербайджані, Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдові та Україні з жовтня 2011 року до березня 2012 року. Об'єктом досліджень стала національна політика в галузі культури в усіх цих країнах. Ці дослідження мали на меті забезпечити стратегічне спрямування для усієї Програми Східного партнерства «Культура» та діяльності Проекту RMCBU. RMCBU розробило спеціальну систему аналізу поточної ситуації у сфері культури країн Східного партнерства, в основі якої покладено концептуальний порівняльний аналіз національних політик з існуючими міжнародними стандартами. Аналіз проведено фахівцями RMCBU у співпраці з шістьма місцевими експертами на чолі з міжнародним експертом. У процесі підготовки, публікації та поширення цих звітів були зібрані коментарі та зауваження учасників та інших зацікавлених сторін Програми, які послужили імпульсом для обговорення проблем культурної політики у країнах Східного партнерства та в інших країнах. Діалог з питань культурної політики під час реалізації Програми вочевидь сприяв більш ефективній інтеграції культури у політику національного, регіонального та місцевого розвитку країн Східного партнерства.

Вступ

Протягом двох останніх років в Україні радикально змінився соціально-політичний контекст культурної сфери. До ключових подій і чинників, що спричинили зміну контексту, належать: процес зближення України з Європейським Союзом через Інструмент Політики Сусідства та підготовку до підписання Угоди про Асоціацію з ЄС, а також протидія цьому процесу з боку Російської Федерації; масштабний соціальний протест, викликаний відмовою колишнього керівництва держави від підписання Угоди про Асоціацію з ЄС – Євромайдан, що в ході посилення протистояння з режимом колишнього президента Віктора Януковича переріс у всенародний протест, відомий як Революція гідності. В результаті було усунуто від влади Президента Віктора Януковича, проведено дострокові президентські та парламентські вибори, двічі сформовано новий Кабінет Міністрів, підписано Угоду про Асоціацію з ЄС. З боку Російської Федерації це викликало воєнну агресію, причиною якої є спроба Росії повернути контроль над Україною, втрачений після падіння режиму Віктора Януковича. Військові та терористичні дії на сході України лише підсилили потужний волонтерський рух, сформований Майданом¹ на підтримку збройних сил України, а також громадські ініціативи на підтримку реформ, особливо відчутні на тлі інституційної слабкості державних структур. Волонтерство в Україні стало особливим культурним явищем, якому було б доцільно присвятити окреме дослідження при аналізуванні динаміки культурних процесів 2013-2015 років.

Головні події і тенденції, що відбулися чи проявилися за цей час і мали вплив на сферу культури в Україні, можна умовно розділити на три періоди.

Перший період: Підготовка до підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом (до 21 листопада 2013 р.)

Підписання Угоди про Асоціацію України з ЄС мало відбутися 27 листопада 2013 р. на Вільнюському саміті ЄС. Студентська молодь, значна частина діячів культури та інтелектуалів поклали великі надії на згаданий документ, з імплементацією якого пов'язували можливість пом'якшення візового режиму, розширення співпраці з європейськими структурами, полегшення доступу до європейських ринків праці, тощо. І, звісно, Угода розглядалася як певна запорука проведення відносно вільних і чесних чергових президентських виборів у 2015 р.

За період підготовки до підписання Угоди фіксуємо повільні та переважно формальні зміни у політиці. Саму політику можна характеризувати як «двошарову». Перший, офіційний, шар це – ухвалення низки законів, що передбачені Угодою про Асоціацію (проте без жодного регуляторно-нормативного забезпечення їхнього виконання), модернізаційна риторика, тощо. Натомість другий, «тіньовий», шар політики полягав у зміцненні особистої влади колишнього президента та його оточення та посиленні контролю над громадськими організаціями, в тому числі тими, що діяли у сфері культури. Діяльність у сфері культури зіткнулася із явними і прихованими обмеженнями.

В рамках євроінтеграційних політичних процесів, хоча і формальних, Національний інститут стратегічних досліджень (далі – «НІСД»); базова науково-дослідна державна установа, мета діяльності якої полягає в аналітико-прогнозному супроводженні діяльності Президента України) виконував роботу щодо розробки стратегії розвитку культури України. НІСД тоді очолював Андрій Єрмолаєв, а вказану роботу координувала Оксана Мельничук. В результаті було окреслено такі пріоритети державної політики у сфері культури на найближчу перспективу:

1. Формування нової соціокультурної інфраструктури на місцях для створення активного публічного простору;
2. Ре-актуалізація культурного надбання для створення сучасного культурного продукту та формування культурного іміджу міст;
3. Створення кластерів креативної економіки для виявлення та стимулювання розвитку креативного потенціалу нації.

¹ Терміни «Євромайдан» та «Майдан» вживаються в документі в такому сенсі:

Євромайдан – період ненасильницького спротиву, що тривав від 21 до 30 листопада 2013 р. (за оцінками окремих експертів - до 16 січня 2014 р.). Лідери та учасники цього руху в основному сповідували ліберальні цінності, акції відзначалися толерантністю і повагою до культурних відмінностей. Образно кажучи, це було повстання декабристів, що отримало продовження за участі інших суспільних верств і яке перемогло в подальшому.

Майдан – активний і масовий спротив владі, яка перейшла межу в застосуванні сили. У більш широкому розумінні – це протест як форма політичного висловлювання, що характеризується низовою самоорганізацією і водночас відсутністю чіткої політичної програми. Застосовується також до подій 2004 р., названих Помаранчевою революцією.

Розробники виходили з ідеї соціокультурної модернізації та спиралися на дослідження культурних практик, проведене у 2012 р. Однак, вони недостатньо взаємодіяли із незалежними експертними середовищами і громадськими ініціативами, які могли б виступити на підтримку такої стратегії та забезпечити її реалізацію.

Рекомендації фахівців НІСД не мали впливу на зміну управлінських практик ні урядовців – включно з керівництвом Мінкультури, ні закладів культури. Принципи управління, як і у попередні роки, будувалися на особистій лояльності, а не на професіоналізмі.

Певний позитивний досвід щодо управління культурними ресурсами і процесами був напрацьований в окремих обласних центрах та містах України, зокрема, у Вінниці та Львові. Проте, через брак комунікації та відсутність загальнонаціональних майданчиків для зустрічей представників територіальних громад, органів місцевого самоврядування і центральних органів влади рівень обізнаності щодо прогресивного досвіду був низьким. Чи не єдиним майданчиком, де мали змоги зустрічатися, дискутувати і взаємодіяти між собою представники муніципалітетів, громадянського суспільства і Мінкультури, стали круглі столи, конференції та воркшопи, що відбувалися в рамках Програми Східного партнерства «Культура». Зокрема, на початку роботи Програми у грудні 2011 р. представники центральних і місцевих органів влади, державних та незалежних культурних інституцій обговорювали найнагальніші проблеми сектору культури на круглому столі, організованому RMСВU в м. Києві в межах дослідницьких візитів до країн Східного партнерства. Пізніше, під час одного з воркшопів з обміну досвідом у сфері культурної політики, організованого RMСВU 30 жовтня – 2 листопада 2013 року в Алушті (Автономна Республіка Крим², Україна), дискутувалися питання регіонального та міського розвитку на основі культурних ресурсів і культурного розмаїття місцевих громад. Учасникам воркшопу – професіоналам сфери культури з шести країн Східного партнерства – та понад 40-ка гостям події з кримських міст Алушти, Білогірську та Євпаторії та з різних куточків України було представлено для подальшого обговорення концептуальні засади культурної політики України та стратегію розвитку м. Львова, а також інші цікаві приклади модернізації життя місцевих громад в Україні. Однак, масштаб цих заходів не був достатнім для визнання і поширення наявного позитивного досвіду на рівні всієї країни.

В той же час мали місце позитивні зміни і в управлінській практиці окремих закладів культури, а саме розвиток навичок проектного менеджменту, роботи з цільовими аудиторіями, фандрайзингу, тощо, завдяки участі в навчальних програмах іноземних інститутів культури – Британської ради, Польського інституту, Goethe-Institut, Французького інституту та відділів культури низки посольств. Зіграли роль в розбудові цих навичок також декілька проектів, які отримали гранти в рамках Програми Східного партнерства «Культура». Ці зміни, однак, не були системними і відбувалися не завдяки, а всупереч фактичній державній культурній політиці.

Другий період: Євромайдан і Революція гідності (з 21 листопада 2013 р. до 22 лютого 2014 р.)

Демарш уряду з відмовою від підписання Угоди про Асоціацію спричинив хвилю суспільного незадоволення. Вже 21 листопада за заклик, поширеним у соціальних мережах відомим журналістом Мустафою Найємом (нині - народним депутатом України), у Києві на Майдані Незалежності на мітинг протесту зібралось більше тисячі людей. 24 листопада відбулася масштабна акція, в якій за різними підрахунками взяли участь від 50 до 200 тисяч протестувальників. Весь цей час на Майдані Незалежності перебувала молодь із закликами до глави держави скасувати рішення уряду про призупинення євроінтеграції і підписання угоди на Вільнюському саміті. Саме цей рух і отримав назву «Євромайдан», став своєрідною маніфестацією цінностей і переконань студентської молоді й креативного класу в Україні. Відомий український історик Ярослав Грицак радив порівнювати новий Майдан не так з Помаранчевою революцією 2004 р., як із таким рухом, як "Occupy The Wall Street" у Нью-Йорку 2009 р., таким чином означивши це суспільно-культурне явище як «революцію цінностей».

Характерно, що навіть після того, як події Євромайдану набули радикальних форм і до центра Києва прибули десятки тисяч людей з маленьких міст і сіл з усієї України, більшість активістів (63 % за даними Київського інституту соціології) мали вищу освіту, сукупна кількість студентів коливалася від 13 до 10 %, підприємців від 12 до 9 %. Надзвичайно активну підтримку

² Зараз територія Автономної Республіки Крим тимчасово анексована Російською Федерацією.

Євромайдан, який переріс в Майдан після зміни вимог протестувальників (відставка Януковича), отримав від митців, інтелектуалів та представників ІТ сектору.

Майдан став не просто акцією протесту, а й **новим культурним простором**³.

- Тут регулярно відбувалися концерти, вистави, перформанси, розгорталися експозиції просто неба, поетичні читання, тощо.
- Студенти і викладачі Київської школи економіки разом із громадськими активістами та організаторами конференції TEDxKyiv започаткували «Відкритий університет Майдану», в рамках якого студентам-протестувальникам пропонувалися лекції, експоновані на екран головної сцени Майдану, з метою не зупинити навчальний процес. Безпосередньо на Майдані Незалежності на малій сцені біля Лядських воріт виступали провідні українські викладачі та експерти. Певний час «Відкритий університет Майдану» працював в Українському домі. Ця ініціатива продовжує бути активною і у пост-майданний період.
- У документування подій майдану активно включилися відомі фотохудожники і кінематографісти: Ігор Гайдай, Олександр Гляделов, Олександр Чекменьов. Режисер Сергій Лозниця знімав на барикадах документальний фільм.
- Утворилося об'єднання кінодокументалістів Babylon'13, короткі репортажні сюжети яких стали новою сторінкою української кінодокументалістики.

Найвизначнішим феноменом Майдану, з точки зору **соціально-культурного процесу** того періоду, який і забезпечив його перемогу, була горизонтальна взаємодія і самоорганізація громадян (волонтерство і мережування), що представляли найрізноманітніші верстви населення – від самодостатніх бізнесменів до найбідніших селян з усіх регіонів країни. Цьому сильно сприяло використання Інтернету, соціальних мереж, 3G зв'язку. Сформувалося більше десятка різноманітних ініціатив, які перейняли на себе найістотніші функції суспільної організації, по суті - держави:

- осередки самооборони (в столиці та в обласних центрах), які забезпечували охорону правопорядку;
- центри інформаційної координації;
- служба правової допомоги;
- служба медичної допомоги;
- центри забезпечення харчування і проживання приїжджих у Києві;
- центри інформаційного забезпечення і промоції;
- центр «Родина Майдану», який зібрав понад 50 мільйонів гривень для родин загиблих активістів та реабілітації поранених;
- група власників автомобілів «Автомайдан», що оперативно реагувала на всі потреби Майдану – від підвезення продуктів і дров до евакуації поранених.

Завдяки оперативній самоорганізації фахівців пам'яткоохоронної сфери у Києві утворено національний комітет Блакитного Щита, який активно співпрацював із Самообороною Майдану з метою збереження музеїв, заповідників та окремих монументів від актів вандалізму і провокацій.

На даний момент не можливо встановити точну загальну суму приватних коштів українських громадян, пожертвованих у ці дні задля перемоги Майдану. Можна припустити, що це сотні мільйонів гривень.

З першого ж дня Майдану виникло суспільне Інтернет-телебачення, яке оперативно доносило до своїх аудиторій об'єктивну інформацію – hromadske.tv. Воно встановило світовий рекорд за переглядами у каналі Youtube та збило понад 1 млн. грн. пожертв громадян завдяки механізму краудфандінгу впродовж перших десяти днів (пожертвування від громадян були єдиним джерелом фінансування). Інституційно це громадська організація, створена групою журналістів і підтримана суспільством через суспільні Інтернет-мережі. Успіх hromadske.tv згодом, хоч і трохи у меншому масштабі, повторило «Громадське радіо». Принципово новим у згаданих проектах є підхід до наповнення контенту: замість розважальних передач і реклами тут переважають пряма мова, експертні дискусії.

Таким чином, відбулася **кардинальна зміна культурних практик**: на перший план виходять акції у публічному просторі, суттєво трансформуються контент соціальних мереж. Тисячі громадян свої приватні екаунти наповнюють інформацією, пов'язаною з відстеженням і оцінкою політичних подій. Завдяки соцмережам мобілізуються волонтерські організації, відбувається координація допомоги постраждалим. Показовим зрізом зміни контенту і риторики користувачів

³ Див.: #Euromaidan – History in the Making. Kyiv, 2014: <http://euromaidanbook.com/>

мереж стала нова книжка провідної української письменниці Оксани Забужко «Літопис самовидців», текст якої утворений із нотаток, зібраних саме в соціальних мережах.

Третій період: Пост-майданний період (починаючи із 22 лютого 2014 р.)

Це період «перезавантаження» влади після втечі з країни колишніх президента Віктора Януковича та прем'єр-міністра Миколи Азарова та низки інших злочинних політиків. За цей час в країні відбулися позачергові президентські та парламентські вибори і двічі сформовано новий Кабінет міністрів. Цей період супроводжується військовою агресією з боку Російської Федерації у формі анексії Автономної Республіки Крим і підбурювання та озброєння сепаратистських рухів у Донецькій та Луганській областях, яке призвело до воєнних дій на сході країни. У політичному контексті однією з ключових подій згаданого періоду є підписання Угоди про Асоціацію з ЄС.

Внаслідок анексії Криму Російською Федерацією десятки тисяч кримських татар вимушені були покинути свою історичну батьківщину і переселитися до інших міст України. Натомість ті культурні діячі та активісти, які залишилися на півострові, зазнають переслідувань. Зокрема, резонансною стала справа ув'язнення російськими спецслужбами українського режисера Олега Сенцова за звинувачення у тероризмі. На захист митця виступили українські колеги і світова кіно-спільнота, проте, на жаль, він все ще утримується під вартою ФСБ (Федеральна служба безпеки) у Росії.

З початком російської військової агресії проти України та інспірованих Росією сепаратистських рухів на сході країни, волонтерський рух набув ще більшого розмаху. **З'явилися численні нові суспільні ініціативи в культурно-мистецькій царині.**

Волонтерські організації стали надійним партнером Міністерства внутрішніх справ і Міністерства оборони. Культурні активісти значною мірою включені у цей процес. Проводяться численні благодійні концерти та вечори, спрямовані на збір коштів пораненим, творчі колективи їдуть у Донецьку та Луганську області, де виступають перед бійцями, які перебувають на передовій, наприклад, ініціатива «Народна філармонія»⁴. Після звільнення від сепаратистів низки населених пунктів у Донецькій області, зокрема Слов'янська та Северодонецька, постало питання психологічної реабілітації мешканців визволених територій, інтеграції їх до українського гуманітарного простору. У цьому контексті унікальною є акція «Новий Донбас»⁵, в рамках якої творчі діячі спрямували свої зусилля на роботу з підлітками. Ця аудиторія є однією з найуразливіших. Оригінальні й креативні програми «Нового Донбасу», в яких поєднується театр, пантоміма та кіно, дозволяють не лише пом'якшити психологічну травму, отриману дітьми, але й через людські взаємини повернути довіру до представників «материкової» України. Новоутворений благодійний фонд «Мистецькі надра»⁶ планує регулярне проведення у Києві та інших містах міждисциплінарних мистецьких форумів, присвячених певним регіонам України. Найпомітнішим з таких форумів на даний час є «Донкульт». Цікаво в цьому контексті також згадати проект громадської організації з м. Луцька «Стан»⁷, спрямований на розбудову суспільного діалогу та порозуміння між різними регіонами України через вивчення стереотипів по відношенню до вимушених переселенців зі сходу країни в таких містах, як Дніпропетровськ, Луцьк, Кременчук, Мелітополь, Харків, Івано-Франківськ, Львів та Київ. Проект має на меті надати рекомендації з подолання подібних стереотипів. Партнерські стосунки культурних інституцій з різних українських міст, залучених до проекту, сформувалися в межах Вокршоупу з обміну досвідом щодо реформ культурної політики, організованому RMCBU у 2013 – 2014 рр. для професіоналів з шести країн Східного партнерства.

Функцію своєрідного «народного контролю» за діями Міністерства культури взяла на себе ініціатива «Асамблея діячів культури України»⁸. Після формування тимчасового уряду на чолі з Арсенієм Яценюком і призначення Євгена Нищука Міністром культури в лютому 2014 р., представники ініціативи уклали з урядовцем своєрідний меморандум, в якому зокрема містилися вимоги щодо прозорості діяльності відомства та його підзвітності. В подальшому відбулося кілька зустрічей представників Асамблеї з Міністром та іншими новопризначеними посадовцями Мінкультури, однак спільної мови між активістами і чиновниками не було знайдено. Однією з

⁴ <https://www.facebook.com/NarodnaFilarmoniya?fref=ts>

⁵ <https://www.facebook.com/NewDonbas>

⁶ <https://www.facebook.com/doncultforum?fref=ts>

⁷ <https://www.facebook.com/lqstan>

⁸ <https://www.facebook.com/cultureassemblyua?fref=ts>

причин є різне бачення ситуації, зумовлене відмінними ступенями відповідальності сторін: державні службовці у своїх діях обмежені численними регламентами, діють за принципом «можна лише те, що дозволено законом і нормативними актами» і несуть адміністративну і кримінальну відповідальність за ухвалені ними рішення, а громадські активісти є вільними від бюрократичних обмежень та відповідальності за свої рішення та висловлювання і діють за принципом «можна усе, що не заборонено законом».

На окреме згадування заслуговує також «Конгрес активістів культури»⁹, створений навесні 2014 р. деякими членами Асамблеї діячів культури задля створення й реалізації міждисциплінарних проектів по всій Україні, що підтримуватимуть ефективну культурну діяльність в суспільстві та створюватимуть вільний простір для партнерства. Конгрес працює на волонтерських засадах і націлений на підтримку активістських спільнот у великих і малих містах, де також наявна політична воля до перетворень з боку місцевої влади. Активісти конгресу відкриті до вивчення міжнародного досвіду реформування суспільства та культурно-мистецької царини та активно співпрацюють із зарубіжними партнерами.

Самоорганізація в експертному середовищі набула також форм різноманітних ініціатив, спрямованих на визначення напрямків подальшого розвитку України у стратегічній перспективі. Серед тих ініціатив, що приділяють увагу питанням культурної політики, слід зазначити, перш за все, такі:

- Візійний проект «Громадянська платформа Нова Країна» – неполітичне громадське об'єднання, що має на меті інтеграцію інтелектуального ресурсу нації та започаткування національного діалогу і порозуміння задля розробки й втілення ефективних реформ в Україні та приділяє увагу розвитку людського капіталу в суспільстві й конкретно питанням культури¹⁰;
- Неформальне об'єднання інтелектуалів та громадських активістів – експертів і практиків «Несторівська група», створене з метою розробки стратегічного бачення України на основі дослідження цінностей українського суспільства, що запропонувало увазі широкої публіки наприкінці лютого 2015 р. рамковий документ «Візія України-2015: Договір гідності заради сталого розвитку»¹¹;
- Відкрита громадська дискусійна платформа «Комітет гуманітарної безпеки», створена відомими та впливовими культурними діячами, серед яких Влад Троїцький, Олександр Ройтбурд і Віктор Зотов, в рамках якої була зроблена спроба вийти за рамки вузькофахових тем і подивитися на ситуацію в культурі масштабніше¹²;
- Експертно-аналітична група «Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна», місія якої полягає в розробці модернізаційної платформи та організації діалогу заради майбутнього нової України, а створення нової культурної політики та концепції розвитку креативної економіки належать до головних напрямків роботи¹³.

Велика кількість подібних ініціатив та активність їхніх учасників є дуже позитивним моментом, але, на жаль, їх діяльність часто характеризується відсутністю координації як між собою, так і з діяльністю законодавчої та виконавчої гілок влади, не завжди достатньо пов'язана із відповідними ґрунтовними академічними дослідженнями, як наприклад, згаданими вище дослідженнями культурних практик населення України, здійсненими НІСД у 2012 р. Цей брак координації та інституційної наступності значно знижує ефективність такої реформаторської діяльності в цілому.

Незалежний сектор продовжує демонструвати здатність до породження нових ініціатив і процесів самоорганізації. Ми можемо згадати лише деякі з них в цьому документі. Разом з тим, залишається висока емоційна напруга в суспільстві, викликана воєнними діями на сході країни та кризовими явищами, яка суттєво впливає на дії акторів культурного поля.

Навесні 2014 р. подібно до інших органів влади **Мінкультури взяло курс на реформування своєї діяльності.** Новий міністр культури Євген Нищук заявив, що вся структура колишнього Міністерства потребує змін так само, як і національна культурна стратегія.

⁹ <https://www.facebook.com/congress.of.cultural.activists?fref=ts>

¹⁰ <http://novakraina.org/>

¹¹ <http://nestorgroup.org/documents/>

¹² Влад Троїцький – театральний режисер, продюсер драматург і актор, засновник Центру сучасного мистецтва «ДАХ» і міждисциплінарного фестивалю «ГОГОЛЬFEST»; Олександр Ройтбурд – художник, представник південноукраїнської художньої школи, один із засновників українського постмодернізму; Віктор Зотов – архітектор, засновник і організатор міжнародного фестивалю молодих архітекторів «Canactions».

<http://platfor.ma/society/vidkritii-diskusinii-klub-na-temu-gumanitarna-politika-ukrayini-kgb-komitet-qumanitarnoyi-bezpeki/>

¹³ <http://newukraineinstitute.org/about>

Перш за все це проявилось в **корегуванні поточної роботи Міністерства**. Пожвавішала співпраця з міжнародними та міждержавними організаціями, такими, як Рада Європи та Європейська Комісія. Було виявлено зацікавленість у вивченні успішного досвіду в сфері культурної політики європейських країн, зокрема країн Балтії. У співпраці з Goethe-Institut та Польським інститутом було започатковано програму обміну досвідом для державних службовців щодо принципів сучасного менеджменту, яка включала поїздки до партнерських країн та семінари у Києві. З метою поступового переходу на фінансування проектів незалежних культурних інституцій на конкурсній основі, Міністерством культури започатковано грантову програму «Взаєморозуміння», спрямовану на налагодження діалогу між різними регіонами країнами через події в галузі культури та розраховану на першочергову підтримку громадських організацій.

Окрім того, **Мінкультури націлилося на здійснення системних змін стратегічного характеру**. У березні 2014 р. за ініціативи незалежних професіоналів сфери культури – експертів та практиків – було утворено робочу групу¹⁴, яка у тісній співпраці з представниками Міністерства культури розробила пропозицію щодо першочергових пріоритетів діяльності Міністерства на період до кінця 2015 р. Після публічного обговорення документу, наприкінці липня 2014 р. його було оприлюднено на сайті Міністерства культури¹⁵. Документом передбачено зміну курсу Мінкультури з контролю над закладами, що є у його віданні, до створення і забезпечення умов для всеохоплюючого міжкультурного й міжрегіонального суспільного діалогу, розвитку партнерства і порозуміння між співгромадянами на ґрунті європейських цінностей і демократії – права на самовизначення, добробут, безперешкодний творчий розвиток і доступ до культурних цінностей, а також відкритості, прозорості й підзвітності влади громадянам. Мінкультури, згідно документу, взяло на себе зобов'язання до кінця 2015 р. виконати коротку антикризову програму за такими пріоритетними напрямками:

1. Стимулювати суспільний діалог для об'єднання країни;
2. Зберігати і розвивати культурне надбання як ресурс теперішніх і майбутніх поколінь;
3. Розвивати творчі індустрії як рушійну силу соціальних та економічних інновацій;
4. Запровадити європейські стандарти відкритості, прозорості й підзвітності влади громадянам в межах компетенції Міністерства культури України.

Наступним кроком стала розробка довгострокової стратегії. В межах Програми Східного партнерства «Культура» восени 2014 р. було надано технічну підтримку цій діяльності, а саме підготовці відповідної Дорожньої карти проекту «Культура 2025. Довгострокова національна культурна стратегія»¹⁶. Дорожня карта стала результатом співпраці Міністерства культури України, Українського центру культурних досліджень, незалежного експертного середовища України та експерта RMCBU Рагнара Сіла з Естонії.

У листопаді 2014 р. члени робочої групи, які працювали над пріоритетами для Міністерства культури, за участю представників культурних спільнот з різних регіонів України, створили Платформу стратегічних ініціатив «Культура 2025». Як і багато інших подібних ініціатив у країні, «Культура 2025» також розвивається на засадах самоорганізації. Її представники позиціонують себе в якості лише модераторів процесу розробки стратегії розвитку культури України до 2025 р., наголошуючи, що змістове наповнення стратегії відбуватиметься шляхом консолідації зусиль представників центральних органів влади, місцевого самоврядування, громадянського суспільства та виробників і споживачів культурного продукту.

Впродовж листопада 2014 р. відбулися так звані «регіональні стратегічні сесії» у Вінниці, Дніпропетровську, Запоріжжі, Львові, Одесі та Харкові. Проміжним підсумком згаданих зустрічей стало представлення Платформи стратегічних ініціатив «Культура 2025» у рамках III Форуму організаційного розвитку, що відбувся у Києві 3-4 грудня 2014 року за участі понад 800 осіб з усіх областей України, включно з Автономною Республікою Крим. Деякі міста України підключилися до процесу визначення проблемного поля сфери культури за власною ініціативою вже на початку 2015 р. У лютому 2015 р. розпочався цикл секторних обговорень з представниками фахових середовищ. Результати роботи регулярно публікуються на сайті платформи¹⁷.

Повертаючись до оцінки діяльності Мінкультури за період березень – грудень 2014 р., необхідно зазначити, що, попри певну функціональну і організаційно-управлінську недосконалість, діяльність Міністерства культури стала значно прозорішою, більш прогнозованою і послідовною,

¹⁴ До складу групи входили Катерина Ботанова, Микола Скиба, Олександр Буценко, Олена Правило, Юрій Рибачук та Катерина Чуєва.

¹⁵ <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/doccatalog/document?id=367057>

¹⁶ <http://culture2025.org.ua/wp-content/uploads/2015/03/%D0%94%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B6%D0%BD%D1%8F-%D0%BA%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0-%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B0.pdf>

¹⁷ <http://culture2025.org.ua/>

такою, що спирається на задекларовані пріоритети і принципи. Певні дії мали важливе значення в контексті імплементації Угоди про асоціацію з ЄС і заклали в цілому добру основу для подальшого процесу реформування галузі:

- Переговори з Європейською Комісією щодо визначення умов участі України в програмі «Креативна Європа», підготовка відповідної угоди та визначення механізмів функціонування й фінансування бюро цієї програми в країні;
- Підготовка Меморандуму про співробітництво між Міністерством культури України та Європейською Комісією;
- Підготовка вступу України до ICCROM¹⁸;
- Перегляд принципів роботи експертних рад Міністерства з урахуванням міжнародного досвіду, а також підготовка і затвердження відповідного положення: запроваджено основні принципи підзвітності, а саме, оприлюднення конфлікту інтересів, зведення до мінімуму участі працівників чи керівництва Міністерства, добір членів рад із числа публічно визнаних і не підпорядкованих Міністерству галузевих експертів;
- Апробація нової моделі призначення керівників національних закладів сфери управління Мінкультури шляхом проведення консультацій з експертним середовищем та трудовим колективом (приклад: Одеський національний академічний театр опери та балету, посада художнього керівника).

Певні зміни щодо напрямків та координації діяльності з реформування культурної політики в Україні відбулися з приходом до Мінкультури в грудні 2014 – січні 2015 рр. нової команди керівників на чолі з Віце-прем'єр-міністром – Міністром культури В'ячеславом Кириленком, яка сформована в більшій мірі за принципом політичної лояльності, ніж за принципом професійної компетенції.

- Платформа стратегічних ініціатив «Культура 2025» продовжувала роботу з визначення проблемного поля окремих під-секторів культури. Її діяльність більше не відбувалася під егідою Мінкультури. При цьому досягнуто певних домовленостей щодо координації та експертної співпраці з діяльністю Комітету з питань культури та духовності Верховної Ради України (ВРУ).
- Комітетом з питань культури та духовності ВРУ ініційовано роботу з підготовки концепції реформування культурно-мистецької сфери, яка робить особливий акцент на здійсненні найнеобхідніших законодавчих реформ для забезпечення сприятливого клімату для культурно-мистецької діяльності¹⁹. Активну роль в цьому процесі відіграють Голова комітету Микола Княжицький та його заступниця Ірина Подоляк.
- Міністерство культури України, з одного боку, концентрує зусилля на виконанні Програми діяльності Кабінету Міністрів²⁰, що складається з трьох основних напрямків у розділі «Нова культурна політика», а саме 1) розроблення та реалізації Стратегії української гуманітарної політики; 2) розроблення та сприяння прийняттю Закону України «Про національний культурний продукт»; 3) залучення нових джерел фінансування культури. З іншого боку, згідно звіту самого п. Кириленка, діяльність Мінкультури зосереджена на реформі законодавства щодо охорони культурної спадщини, створенні стимулів для розвитку кінематографії, фінансуванні культурно-мистецьких заходів та запровадженні контрактної системи у театрах і закладах культури²¹. А за оцінкою професійного середовища, в практичному плані лівова частка фінансових ресурсів Мінкультури йде на підтримку не реформ, а «заходів» на території проведення антитерористичної операції на сході країни, і вже за «остаточним» принципом увага приділяється питанням стратегічного планування і реформування культури.

Підсумовуючи тенденції «третього періоду», можна говорити про **інтенцію до синхронізації культурної політики і культурних практик**. Проте задля подолання розбіжностей і узгодження зусиль активістів і широкої професійної спільноти, з одного боку, і представників органів влади, з іншого, **слід вирішити низку системних проблем**.

- Недосконалість законодавства, яка, на думку представників культурних інституцій, консервує наявний стан речей, що його можна охарактеризувати як стагнацію, і не сприяє розвитку.
- Невідповідність повноважень Міністерства культури та його організаційно-управлінської структури як між собою, так і по відношенню до сьогоденних реалій. Одним з результатів,

¹⁸ Міжнародний центр з вивчення консервації та реставрації культурної спадщини (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property)

¹⁹ http://espresso.tv/news/2015/03/04/knyazhyckyy_prezentuvav_novu_koncepciyu_reformuvannya_kultury_v_ukrayini

²⁰ <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/26-19>

²¹ http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248033265

наприклад, є те, що антикризові заходи здійснюються Мінкультури і Урядом в цілому не в тих масштабах і не з такою швидкістю, як того вимагає ситуація в країні сьогодні. Враховуючи цю ситуацію, основними пріоритетами стають такі цілі культурної політики, як соціальна злагодженість та національна культурна цілісність. Фактично, на сьогоднішній день Міністерство культури має спромогтися одночасно приділяти значну увагу питанням антикризового управління паралельно із вирішенням питань реформування культури та довгострокового стратегічного планування.

- Обмеженість доступу до ресурсів і брак додаткових джерел фінансування культури та мистецтва.
- Нерозуміння ролі культури з боку урядовців і представників великого бізнесу, а також соціально незахищених верств суспільства.
- Недостатнє, а часом і викривлене, подання культурної активності у медіа: переважно наголошується суто подієва, а часом і лише видовишна складова культурного процесу, натомість аспекти, пов'язані з формуванням суспільно значимих смислів і впливом на систему цінностей, залишаються поза увагою.
- Брак комунікації між представниками різних під-секторів культури та, часом, інституціями одного під-сектора.
- Застаріла система освіти, що дає вкрай обмежені навички у сфері культурного менеджменту.

Висновки

Соціально-політична конфронтація в Україні, яка загострилася у листопаді 2013 року і призвела до фатальних жертв і насильства, поставила нагальні питання для «культури» як такої. Розрив між формальною і неформальною культурою став очевидним і може дедалі поглиблюватися. Зміни, які нещодавно відбулися в Україні, пов'язані з контекстом культури, а також з радикальними перетвореннями життя країни та суспільства. Такі зміни свідчать про перехід до нового етапу суспільно-політичних і соціально-культурних перетворень, що відбуваються у країнах Східного партнерства та на пострадянському просторі загалом. Ці трансформації потенційно можуть означати повернення до застарілих форм врядування і функціонування суспільства в одних країнах та ознаменувати перехід до принципово нових моделей в інших. Нові моделі врядування і функціонування суспільства, скоріше за все, спиратимуться на стратегічний підхід до реформ і змін та відносини нового типу між громадянським суспільством і державою. Це неодмінно вимагає перегляду ролі різноманітних сторін у всіх сферах життя суспільства, у тому числі у сфері культури. Фактично нещодавній соціально-політичний конфлікт поставив «культурі» гострі питання стосовно її цінностей, ролі у суспільстві, впливу і місця у розвитку демократії.

Особливістю соціокультурних процесів в Україні останнього часу є контраст між слабкими державними структурами та сильним і організованим суспільством. Недовіра до державних інституцій, успадкована багатьма суспільними верствами з попередніх десятиліть історії України, позначається на процесах оновлення держави і в теперішній час. Бажання і готовність до швидких змін натикається на інерцію системи. До того ж з боку активістів не завжди існує розуміння алгоритму змін і необхідності часу для забезпечення стійких і якісних перетворень. Відтак успіх реформ і загалом позитивних змін в країні значною мірою залежатиме від якості управлінських рішень, а також від того як швидко буде знайдено консенсус між основними гравцями культурного поля, в тому числі громадського сектора, урядовців і місцевого самоврядування.

Одна з проблем України – так само, як і інших країн Східного партнерства – полягає у тому, що потенціал приватного сектора, у тому числі творчих і культурних індустрій, здебільшого не визнається державним сектором і не враховується при плануванні. Часто діяльність приватного сектора у сфері мистецтв відносять до «шоу-бізнесу», а до приватних ініціатив у сфері культури ставляться з підозрою.

Поточна ситуація в Україні та розвиток її національної і регіональної та місцевої культурної політики і стратегії може стати «лабораторією змін» для інших країн Східного партнерства. У цьому контексті буде особливо цікаво спостерігати за результатами роботи щодо консолідації зусиль різних гравців культурного поля з реформування сфери культури та модернізації країни в цілому з боку Платформи стратегічних ініціатив «Культура 2025», яка була започаткована у 2014 р. за підтримки Міністерства культури України, а також експертної підтримки, наданої в межах першої стадії Програми Східного партнерства «Культура».